

2.4

Ekkehard Felder/Elisa Manca/Verena Weiland

Standardizacija i jezična kritika u europskoj perspektivi

Prijevod teksta: Iva Petrak

Abstract. Članak promatra iz komparativne perspektive procese standardizacije njemačkog, engleskog, francuskog, talijanskog i hrvatskog jezika. Pritom se posvećujemo aspektima dijakronije koji se odnose na razvoj norme pisanog i govornog jezika, ali ne zapostavljamo ni sinkronijsku perspektivu koja obuhvaća policentrične normativne tendencije kao ni pravopisna pitanja. Iz obje se perspektive osobita pažnja posvećuje relevantnim slučajevima kodifikacije standarda.

Keywords

standardizacija, slučajevi kodifikacije, pokušaji normiranja, jezični autoriteti, jezična politika, usmenost i pismenost, pravopis, gramatika

Dodatna literatura:

Članak objedinjuje i uspoređuje središnje ideje iz članaka na temu pojedinih jezika. Za dublje razumijevanje teme preporučamo tekstove spomenutih članaka te popis literature koja se u njima navodi.

Rasprave na temu procesa standardizacije u nacionalnim jezicima otvaraju normativna pitanja socijalne, regionalne, institucionalne, tradicijske, književne hijerarhije kao i hijerarhije autoriteta, varijeteta te nacionalne simbolike. Kada se u društvima raspravlja o jezičnim promjenama tog tipa iz opisne ili evaluativne perspektive, zalazimo u područje jezične kritike. Procese standardizacije i destandardizacije možemo pronaći

- u prestižnim uzorcima raznih varijeteta (regionalni varijeteti/dijalekti nasuprot visokog jezika odnosno književnog jezika)
- u utjecaju intelektualnih metropola (kao London, Paris, Firenza, u prošlosti Dubrovnik, te srednjonjemački i gornjenjemački gradski centri) nasuprot takozvane periferije
- u konkurenciji prihvaćenih ili odbačenih slučajeva kodifikacije (npr. rječnici, gramatike, akademije)
- u izmjeni lojalnosti određenoj normi i tolerancije spram varijacije te
- u napetom međudnosu između privatne i javne komunikacije kao odrazu usmenosti i pismenosti

U jezičnokritičkom kontekstu, standardizacija postaje objektom rasprave u slučajevima kada tehnički napredak (npr. tiskarstvo, digitalni mediji) kroz jezičnu uporabu utječe na jezični sistem ili kada drastične prekretnice u intelektualnoj povijesti (npr. Lutherov prijevod latinske Biblije) skreću pozornost na medij prenošenja znanja. U središtu pažnje je pritom utjecaj na jezik kao simbol izgradnje identiteta, spoznaje i politike moći. Uzimajući u obzir relevantne kriterije, članak nastoji komparativno opisati osobitosti njemačkog, engleskog, francuskog, talijanskog i hrvatskog jezika koje se kao takve već spominju u jednojezičnim člancima.

Početak standardizacije na pojedinim govornim područjima

Latinski jezik može se smatrati ishodišnom točkom svih procesa standardizacije u europskim nacionalnim jezicima za vrijeme njihova nastajanja. U srednjem vijeku on predstavlja varijetet koji se provlači kroz sve oblike pismene komunikacije na području uprave, administracije, crkve i znanosti. Osim toga, i unutar pojedinih jezika postoje 'konkurentne situacije' – pa tako francuski jezik od 17. stoljeća uživa u Europi status književnog jezika kao i prestižnog jezika plemstva naspram njemačkog i engleskog jezika. Na isti taj način, hrvatski je jezik u renesansi izložen talijanskom jeziku.

Procesi standardizacije u svim su spomenutim jezicima zemljopisno usko povezani s određenim intelektualnim centrima. Za francuski jezik značajno je tako šire područje Pariza. Što se tiče talijanskog jezika, već i sami nazivi firentinskog i toskanskog jezika ukazuju na značajan utjecaj određenih područja, odnosno jezično-književnih centara (Toskane, i to čnije Firence). Za engleski jezik važno je područje Londona te sveučilišni gradovi Cambridge i Oxford, a za hrvatski jezik gradovi poput Dubrovnika, Zagreba, Rijeke i Zadra. Za standardizaciju njemačkog jezika od važnosti su utjecaji istočnosrednjonjemačkih i istočnogornjenjemačkih centara, što se primjećuje i u razvoju naziva *tiskarski jezik* (*Druckersprache*).

Procesi standardizacije u svim jezicima ubrzavaju se u povijesnim trenucima tehničkog napretka npr. izuma tiskarstva u 15. stoljeću te prijevoda Biblije s latinskog na dijalektalni njemački (16. stoljeće) i druge jezike. Kao primjer može se navesti engleski prijevod Biblije *Authorized Version* (1611) ili posthumno objavljeni hrvatski prijevod Biblije Matije Petra Kantanića iz 1831. godine. Pritom za sve jezike vrijedi da se je uslijed razvoja

novih sredstava širenja jezika znatno širila i važnost pismenosti te njezine normativne moći. Razlog tome je činjenica da se u široko rasprostranjenim oblicima pismenosti osobito snažno očituje naklonost prema određenim normama kao i odbijanje mogućnosti varijacije (npr. reformska nastojanja).

Standardizacija i medijalitet

Rasprave na temu standardizacije odnosno normiranja u svim se jezicima odnose prvenstveno na pisani jezik. Govorni jezik (primarni u kontekstu socijalizacije) koji se koristi svakodnevno u privatne svrhe te nije službenog ni javnog karaktera jasno se razlikuje od pisanog standardnog varijeteta. Poznavanje pismenog standarda usko je povezano s aspektom obrazovanja te zbog toga ima socijalno-razlikovnu funkciju. Pokušaji ortoepskog normiranja kao nastojanja etabliranja jednog govornog standarda orijentiraju se u 19. i 20. stoljeću pojačano na obrasce koji se na regionalnoj, društvenoj i institucijalnoj razini identificiraju kao uzori te kao prototipovi oblikuju izgovorni standard. Rezultat je to društveno-integrativnih mogućnosti obrazovanja, kao što je primjerice uvođenje besplatnog obaveznog školovanja u Francuskoj od 1881. do 1882. godine. U 20. stoljeću tehnički napredak (radio, televizija itd.) omogućava etabliranje izgovornog standarda (primjerice *Received* ili *BBC Pronunciation* u britanskom engleskom), pri čemu se na razini izgovora istovremeno vodi računa i o prostornoj jezičnoj raznolikosti (regionalna ili dijalektalna obojanost).

Jezičnokritičke rasprave za vrijeme procesa standardizacije

Daljnji kriterij koji susrećemo pri rasuđivanju u okvirima komparativne jezične kritike su metajezična promišljanja i jezičnokritičke diskusije. U talijanskom jeziku nalazimo prva metajezična promišljanja u nekom modernom jeziku: još u ranom 14. stoljeću Dante Alighieri u svom djelu *De vulgari eloquentia* razlikuje vulgarni latinski jezik (pučki oblik komunikacije) i latinski (gramatikalizirani jezik učenih ljudi) te predlaže potragu za jednim jezikom koji bi objedinio prirodnost vulgarnog jezika i standardiziranost latinskog jezika. Međutim, u 14. stoljeću ova potraga prolazi bez

značajnijih rezultata. U slučaju engleskog jezika važno je spomenuti svjesnu zamjenu latinskog jezika engleskim kao jezika birokracije (15. stoljeće) te emancipaciju engleskog jezika od francuskog koja je potom uslijedila. Uvođenjem tehnologije tiska oko 1500. godine procesi standardizacije ubrzavaju se i u engleskom jeziku.

Razine standardizacije

Važnu ulogu u izgradnji standarda u svakom od jezika uz jezične uzore imaju i institucije moći kao što su dvorska središta, sudovi i visoki uredi. Pokušaji normiranja kao važan pokretač standardizacije očituju se u svim jezicima osobito jasno na razini leksika i ortografije, a potom i na razini sintakse i ortoepije (izgovorni standard).

Nakon prvotne usredotočenosti na leksik i ortografiju jezičnokritičke diskusije se u francuskom jeziku u 18. stoljeću počinju okretati i k gramatici i izgovoru. U kasnom 17. stoljeću u engleskom se jeziku osobito kritiziraju složene rečenične konstrukcije koje se smatraju previše sličnim latinskom uzoru. Slična se kritika odnosi i na posuđenice (osobito takozvane *pomodne riječi*) koje se prenose iz jednog jezika u drugi – bez obzira radi li se o riječima iz latinskog, francuskog, talijanskog ili engleskog jezika.

U njemačkom se jeziku pitanja standardizacije u 18. i 19. stoljeću prije svega dotiču ortografije, vokabulara i gramatičkih pitanja kao što su primjerice uporaba glagolskih vremena i modaliteta te efekti glagolskih stanja.

U 19. stoljeću Alessandro Manzoni usmjerava proces standardizacije talijanskog jezika na toskanski jezik odnosno govornu varijantu florentinskog jezika korištenu u intelektualnim krugovima u Firenci. Ovaj pomak od samog početka dominira procesima standardizacije talijanskog jezika na svim jezičnim razinama.

U hrvatskom su jeziku procesi standardizacije u renesansi osobito jasno povezani s pojavom nacionalne svijesti. Izbor jezika pritom nije prvenstveno u izravnom odnosu s idejom prestiža, već je posljedica široke rasprostranjenosti tog varijeteta na hrvatskom etničkom području kao i činjenice da se isti koristio u jedinom hrvatskom slobodnom kulturnom središtu. Jezik koji se pritom odabire za standardni varijetet na osobit način tako sve do današnjeg dana nastupa kao nacionalni simbol.

Očito je stoga da prestižni varijeteti imaju velik utjecaj na nastojanja standardizacije. Osobito snažan učinak na etabliranje norme imaju rječnici i gramatike kao momenti kodifikacije. Oni su u svim jezicima od iznimnog značaja. U kontekstu utjecaja na standardizaciju, akademije i institucije uživaju sličan, ako ne i jednak, status kao i jezična zajednica.

Karakteristike procesa standardizacije

Kao što je već spomenuto u člancima na temu pojedinačnih jezičnih kultura, znanstvena literatura razlikuje procese standardizacije koji su oblik aktivne jezične politike 'odozgo', od strane društvenih i političkih institucija, od procesa koji dolaze 'odozdo' i u kojima izostaje političko-institucionalni utjecaj. U engleskom i njemačkom jeziku proces standardizacije odvija se 'odozdo' pa se tako sami govornici – književnici, reformatori, tiskari, gramatičari i leksikografi – bave pitanjima književnog jezika i sami u publikacijama utvrđuju i promiču jezičnu normu.

Izostanak institucionalnog utjecaja je unatoč nastojanjima pojedinaca izraženiji u engleskom jeziku gdje, za razliku od njemačkog jezika, pravopis još nikada nije bio podvrgnut reformi. Suvremeni engleski pravopis oslanja se još uvijek na pismene tradicije naslijeđene iz srednjoengleskog koje kao takve još od 16. stoljeća nemaju puno zajedničkog sa suvremenim izgovorom riječi. John Cheke je primjerice još u 16. stoljeću zagovarao novi sistem pisanja koji bi počivao na fonološkim principima, no njegova reformska nastojanja nisu nikada zaživjela.

Procesi standardizacije u francuskom i talijanskom jeziku također počinju 'odozdo' te se isprva polako promiču od strane jezično-književnih uzora. Za razliku od njemačkog i engleskog ovima dvama jezicima je zajedničko to da su procesi standardizacije već vrlo rano institucionalizirani osnivanjem jezičnih akademija. U Italiji je to *Accademia della Crusca* (1583) koja slovi za najstariju jezičnu akademiju uopće, a u Francuskoj *Académie Française* (1635). Ova jezična društva oduvijek su imala kao cilj njegu i očuvanje svojih nacionalnih jezika. Obje akademije imale su i značajnu ulogu pri regulaciji, unifikaciji i standardizaciji talijanskog i francuskog jezika u fazama prihvaćanja, izgradnje i kodifikacije jezika. Osnovna razlika među ovima dvjema akademijama je da *Accademia della Crusca* nema službenu državnu ulogu.

Aktualna pitanja standardizacije

Određena razina varijacije u (standardnoj) jezičnoj uporabi tolerira se i u njemačkom i u engleskom jeziku. Dokaz tome je prihvata nestandardnih jezičnih fenomena u rječnicima (npr. *Rudelgucken* za *Public Viewing*) i gramatikama (npr. regionalna varijanta prijedloga *wegen* s dativom). Premda se ovakvi oblici uvijek eksplicitno obilježavaju kao kolokvijalni, oni ipak nalaze svoje mjesto u rječnicima i gramatikama.

U engleskom se jeziku primjerice može spomenuti varijacija između *have got* i *have gotten* koja se često povezuje s britanskom odnosno američkom jezičnom uporabom. Zbog globalnog širenja engleskog jezika kao prvog i drugog jezika te popratnog oblikovanja brojnih regionalnih i nacionalnih varijeteta koji već i sami djelomično zadobivaju status nacionalnih standarda, u suvremenom engleskom jeziku dolazi do brisanja jasnih granica između nacionalnih varijeteta te pojave policentrične izgradnje norme. Pritom se primjećuje sve veći utjecaj američkog engleskog u odnosu na britanski engleski.

Iz globalne perspektive može se primijetiti da zbog 'trijumfa' engleskog jezika u 20. i 21. stoljeću nastaju brojni nacionalni varijeteti s djelomično vlastitim jezičnim normama te jezičnim standardima koji iz njih proizlaze (policentrično oblikovanje norme). Takozvani *globalni engleski* kao *lingua franca* doprinosi tako smanjenju razlikovnih mogućnosti između nacionalnih varijeteta. Novi komunikacijski uvjeti (primjerice pojednostavljena globalna internetska komunikacija te utjecaj medija) ubrzavaju pritom ove tendencije.

Slično brisanje granica između nacionalnih varijeteta moglo bi se u slučaju afričkog kontinenta razviti i u francuskom jeziku. Ipak, ovdje to nije slučaj. U Francuskoj se primjećuje nesrazmjer između medijskog interesa za rasprave na temu standardne norme i utjecaja tih debata na francuski jezik. Iz jezičnokritičke perspektive značajne su trajne rasprave na temu neusklađenosti govornog i pisanog jezika (*français écrit* i *français parlé*). Problematika odnosa između fonije i grafije ostaje međutim do danas bez značajnijih reformskih učinaka na pravopisanje pa tako u francuskom jeziku još uvijek postoji jaz između deskriptivnih pokušaja opisa varijacijske raznolikosti u javnim debatama i u znanosti i preskriptivnih zahtjeva usklađivanja norme od strane negdašnjih ili suvremenih (npr. Académie Française) autoriteta.

Einzelsprachliche Artikel.

Single-language articles.

Articles concernant les langues
particulières. Articoli nelle singole
lingue. Jednojeziční článki

